

Cuprins

<i>Introducere. „Marele Lenin”</i>	9
1. O copilărie privilegiată într-o Rusie frământată	23
2. O adolescență distrusă	39
3. Cernișevski și matricea regenerării revoluționare	55
4. Neceaev, erou al violenței revoluționare	67
5. Nașterea ideologului	77
6. De la paradisul siberian la infernul revizionist	93
7. Criza fondatoare	111
8. Nașterea lui „Lenin”	127
9. Bolșevic	141
10. Partidul leninist	155
11. Se anunță furtună deasupra Rusiei	169
12. Revoluția neterminată	181
13. „Înfrângere în toate punctele liniei de luptă”	197
14. Lovitura de la Praga	215
15. „Divina surpriză”	231
16. <i>Blitzkrieg</i> politic	247
17. Asaltul	263
18. Dictatura „proletariatului”	273
19. Asasinarea premeditată a democrației ruse	287
20. Război civil, teroare și comunism de război	305
21. O, furie! O, disperare!	323
22. Eterna reîntoarcere	341
<i>Note</i>	347
<i>Index</i>	383
<i>Mulțumiri</i>	389
<i>Cuvântul traducătorului (Ana Ciucan Țuțuianu)</i>	391

Stéphane Courtois

LENIN

INVENTATORUL TOTALITARISMULUI

Traducere de Ana Ciucan Țuțuianu

POLIROM
2019

În aprilie 1903, aceasta din urmă, contrar părerii lui Lenin, a decis să se mute la Geneva pentru a simplifica relațiile cu Plehanov și a-și coordona mai bine activitatea. Or, ca de fiecare dată când era confruntat cu un eșec umilitor și care-i amenința puterea, Lenin s-a îmbolnăvit destul de grav de o boală de piele, un erizipel, și a trebuit să stea la pat două săptămâni. Trebuia neapărat să se odihnească și, pentru a-și calma nervii înainte de bărălia congresului, a plecat în vacanță în Bretania, însoțit de mama și de sora sa Anna, lăsându-le fără să-și facă scrupule pe Nadejda și pe soacra lui într-o situație dificilă.

Refăcut și gata de luptă, a participat pe 30 iulie, la Bruxelles, la deschiderea celui de-al II-lea congres al PMSDR, la care 26 de organizații erau reprezentate de 43 de delegați cu vot deliberativ și 14 cu vot consultativ. Erau prezente grupurile Eliberarea Muncii și *Iskra*, Bund reprezentând muncitorii evrei din Imperiul Rus, dar și USDRE și ziarul său *Rabocie Dielo*, Uniunea din Sankt Petersburg, ziarul *Iujnii Raboci* și Comitetul din Harkov, care de doi ani fuseseră atacate încontinuu de Lenin. Acesta pregătise cu grijă operațiunea, din moment ce din 51 de mandate 33 erau controlate de partizanii *Iskra*, iar militanți foarte cunoscuți – Zaslucii, Akselrod și Potresov – nu obținuseră decât voturi consultative, ceea ce avea să se dovedească a fi decisiv în momentul crucial al votării.

Într-o atmosferă exaltată, Plehanov a deschis congresul, în vreme ce o grevă generală tocmai izbucnise la Baku și în tot Caucazul, până la Odessa¹⁷. Exaltarea a fost dusă la culme de victoria SPD, care la alegerile legislative germane din iulie obținuse peste 31% din voturi, mai mult de trei milioane de alegători, 81 de deputați și cucerirea a numeroase municipii, printre care și Berlinul¹⁸. O exaltare care nu putea decât să-l încurajeze pe Lenin, dar care curând a fost risipită de nenumărate certuri.

Ordinea de zi privea probleme legate de mandate, de program, de organizare, de statut și de alegerea unui Comitet Central, a redacției organului central și a unui Consiliu al Partidului. De la bun început, un incident a pus paie pe foc când o „iskristă” – cum erau porecliți susținătorii *Iskra* – a cerut să-i fie acordat un vot consultativ grupului *Borba* prin persoana lui David Riazanov, pe numele său adevărat Goldenbach, un narodnic devenit marxist, care, după nouă ani petrecuți în temnițele și lagărele de muncă ale țării, tocmai se exilase. Lenin s-a infuriat și a făcut ca această propunere să fie respinsă.

Primele puncte de pe ordinea de zi au fost adoptate fără probleme. Cu toate acestea, discuțiile despre program au prilejuit un schimb viu de replici foarte instructiv. Pe când delegatul lui *Iujnii Raboci* propunea adoptarea reprezentării proporționale, un iskrist a răspuns direct cerând ca principiile democratice să fie subordonate interesului superior al partidului¹⁹. Plehanov a accentuat și mai mult riposta :

Ipotetic [...] ne putem imagina un caz în care noi, social-democrații, ne-am pronunța împotriva votului universal. Burghezia republicilor italiene a privat cândva de drepturi politice nobilimea. Proletariatul revoluționar ar putea să îngrădească drepturile politice ale claselor de sus, așa cum clasele de sus i le-au îngrădit cândva pe ale lui²⁰.

Acest discurs, care opunea implicit democrația reprezentativă dictaturii proletarietului, a avut darul de a dezlănțui pasiunile.

Totuși, pe 7 august, după 13 ședințe, prezența sporită a poliției i-a îndemnat pe participanții la congres să se deplaseze la Londra. S-a declanșat atunci un conflict violent legat de problema „egalității limbilor”, care trimitea la aceea a locului altor națiuni decât rușii în imperiu și deci în sânul PMSDR. A fost imposibilă găsirea unui compromis și problema a fost prezentată în comisie. De asemenea, iskriștii au decis desființarea celorlalte două ziare prezente la congres – *Iužnii Raboci* și *Rabocie Dielo* – sub pretextul că exista de-acum un singur organ al partidului, *Iskra*, ceea ce demonstra voința lor hegemonică și era de rău augur pentru unitatea unui PMSDR reconstituit. În realitate, Lenin folosea cum nu se poate mai bine ceea ce va deveni tactica lui favorită: provocarea. Prin pozițiile sale extreme, crea o criză a cărei soluție o propunea indicându-i pe opozații săi vindictei publice ca țapi ispășitori, resudând astfel în jurul lui cercul acolișilor săi.

Totuși, când a dus provocarea până în interiorul blocului solid al iskriștilor, acesta a început să se fisureze imperceptibil. Conflictul a început în timpul unei întruniri „private”, în cadrul căreia au discutat lista pentru Comitetul Central pe care trebuia s-o impună la congres. O candidatură propusă de Martov a fost respinsă, apoi Lenin a prezentat o listă de compromis, refuzată la rândul ei de Martov. Majoritatea iskriștilor, sub conducerea lui Vladimir, a hotărât deci să-și impună propria listă și să reducă redacția ziarului *Iskra* doar la Lenin, Plehanov și Martov, eliminându-i astfel pe ceilalți membri fondatori, Zasulici, Akselrod și Potresov, considerați prea „bătrâni” sau prea ezitanți.

Această epurare îi permitea lui Lenin să rămână singur la cârmă, dar și să se debaraseze de Vera Zasulici, care avea un dezacord de fond cu el, după cum a spus Troțki:

Ea simțea revoluția ca o veche radicală. Era convinsă până-n adâncul sufletului că aveam toate elementele revoluției, cu excepția unui liberalism „adevărat”, sigur pe el, care trebuia să ia conducerea mișcării; credea că noi, marxistii, prin politica noastră pripită și prin felul nostru de a-i „hăitui” pe liberali, nu puteam decât să-i speriem și că, tocmai prin asta, jucam de fapt un rol contrarevoluționar²¹.

În realitate, Lenin destrăma dintr-o singură lovitură „fraternitatea”, comitea un veritabil sacrificiu uman în privința tovarășei sale Zasulici și încerca să-l implice

și pe Martov în acest asasinat. Astfel a declanșat ceea ce René Girard numește „degradarea internă a relațiilor umane în sânul comunității, alunecarea spre violența reciprocă”²².

De atunci, cei pe care Troțki îi va numi „iskriștii duri” – Lenin și acoliții săi – și „iskriștii moi”²³ – Martov și ceilalți – au început să se reunească separat, ca două fracțiuni opuse. Acest conflict intern s-a răsfrânt în sânul congresului în legătură cu statutul. Lenin a propus un prim articol care definea ca membru al partidului „pe acela care îi recunoaște programul și susține partidul atât prin mijloace materiale, cât și prin participarea lui personală la unul dintre organismele partidului”. Or, Martov a propus „acela care îi adoptă programul, susține partidul prin mijloace materiale și și dă concursul personal regulat sub conducerea unuia dintre organizațiile sale”.

Nuanța poate părea imperceptibilă, dar era importantă. Pentru Martov, simpatizanții care lucrau în sensul politicii social-democrate puteau să fie integrați. Lenin, în schimb, rămânea la concepția lui foarte elitistă, secretă și clandestină a partidului de revoluționari de profesie. Disputa, care reactiva polemica despre democratism și centralism, a pus paie pe foc și a degenerat foarte repede într-o confruntare între Lenin și Martov, căruia în curând i s-au alăturat și noniskriștii. Astfel încât, la vot, Lenin nu a obținut decât 22 de voturi, contra 28 ale lui Martov. Congresul pe care-l pregătise cu atâta grijă era pe cale să-i scape de sub control. În afara familiei Ulianov, Martov era totuși singurul prieten adevărat al lui Lenin și iată că această lungă prietenie care îi lega din 1895 era destrămată și avea să se transforme într-un conflict din ce în ce mai violent.

Congresul a ajuns atunci la discuția despre statutul Bundului, care cerea să fie recunoscut ca unic reprezentant al proletariatului evreu în sânul partidului. Or, cu 35.000 de aderenți concentrați în partea apuseană a imperiului, Bundul era o organizație mult mai puternică decât micile grupuri social-democrate. Dar cererea lui trimețea la problema autonomiei, ba chiar a independenței, revendicată de socialiști nonruși, și deci, prin ricoșeu, la problema delicată a federalismului. Iskriștii „duri” și „moi”, profund ruși, și-au dat mâna pentru a se opune, considerând că Bundul, acuzat că „îi pasă doar de parohia lui” (pentru niște evrei!) și de „provincialism militant”, privilegia națiunea – evreiască – în fața statului și punctul de vedere național în detrimentul celui de clasă. Furios, Bundul a decis să părăsească și congresul, și PMSDR. În grabă, majoritatea iskristă a votat recunoașterea Ligii Social-Democrației Revoluționare ca singura organizație a partidului în străinătate, provocând furia USDRE, care, la rândul ei, a părăsit congresul. Drept urmare, Martov, majoritar în privința primului articol al statutului, s-a pomenit minoritar: „duri” dispuneau acum de 24 de voturi – printre care Lenin, Krupskaja și Dmitri Ulianov... –, contra 20 ale celor „moi”.

Lenin a preluat din nou controlul și a impus structura lui de conducere: Comitetul Central va fi plasat sub conducerea *Iskra*, eventualele conflicte între cele două instanțe fiind arbitrate de un consiliu, cum i-a explicat el lui Troțki, care a vorbit despre asta încă din 1924:

Unul dintre momentele cele mai importante în dezbaterile despre schema de organizare a fost acela în care s-au discutat relațiile mutuale dintre ziarul central și Comitetul Central. Venisem în străinătate cu gândul că ziarul central trebuia să se „subordoneze” Comitetului Central. Aceasta era starea de spirit a majorității „rușilor” de la *Iskra* [...]. — N-are să meargă, mi-a replicat Vladimir Ilici. Repartizarea forțelor nu se prezintă așa. Asta-i bună, cum o să faci ei ca să ne conducă din capătul Rusiei? N-are să meargă... Noi formăm un centru stabil și noi vom conduce de aici.

Într-unul din proiecte se spunea că organul central va trebui să publice articolele membrilor Comitetului Central.

— Chiar și împotriva ziarului central? a întrebat Lenin.

— Bineînțeles.

— La ce bun? Nu are nicio rațiune. O polemică între doi membri ai organului central ar putea fi utilă în anumite condiții; dar o polemică a „rușilor” din Comitetul Central (adică a acelor membri care locuiau în Rusia) împotriva organului central ar fi inacceptabilă.

— Atunci e o dictatură totală a ziarului central? am întrebat.

— Ce vedeți rău în asta? a replicat Lenin. Așa trebuie să fie în actuala situație²⁴.

Lenin și-a adunat acoliții într-o adunare fracționistă la care lui Martov nu i s-a permis să intre și unde au fost stabilite dinainte toate deciziile ce urmau să fie votate de congres. A cerut congresului să aleagă redacția *Iskra* și, îndepărtându-i fără alte formalități pe ceilalți trei membri fondatori, a făcut să fie desemnat alături de Plehanov și Martov; acesta din urmă a declarat că renunță la alegerea lui și majoritatea congresului a hotărât că primii doi vor coopta o a treia persoană. După cum a relatat Troțki: „A fost ca un trăsnet din senin”²⁵. În realitate, Vladimir se mulțumea să pună în practică fraza lui Lassalle citată la începutul cărții sale *Ce-i de făcut?*: „Partidul se întărește epurându-se”.

În continuare, a cerut să se voteze pentru Comitetul Central; în timp ce Martov cerea să fie supuse votului liste de câte trei eligibili, Lenin a impus ca, pentru a păstra clandestinitatea lor, candidaturile să rămână secrete. În aceste condiții, cele 20 de mandate reunite în jurul lui Martov au boicotat votul și cele 24 de voturi ale „durilor” au ales o listă necunoscută celorlalți delegați: Krijanovski, Lengnik – ambii exilați cu Lenin în Siberia – și Noskov, care erau deja membri ai comitetului de organizare a congresului. Scenariul s-a repetat și pentru alegerea celui de-al cincilea membru al Consiliului – Plehanov –, ceilalți patru reprezentând redacția și Comitetul Central, deja controlate de Lenin, care a reușit astfel să pună mâna

pe cele trei instanțe de conducere. Totuși, acest triumf a fost obținut cu un preț foarte ridicat: plecarea Bundului, a USDRE, sciziunea de fapt a iskriștilor și formarea unei „majorități” din care numai doi membri, Lenin și Plehanov, aveau în spatele lor o activitate cunoscută. Dar Lenin își respecta principiul: era nevoie de o „delimitare”. Era consfințită schema din *Ce-i de făcut?*: un partid de revoluționari de profesie sub o conducere atotputernică.

Martov, care îl cunoștea cel mai bine pe Vladimir Ilici și de cel mai mult timp, a înțeles foarte bine că nu va fi posibil niciun compromis cu acest dictator în față. Din contră, Plehanov rămânea fascinat de „discipolul” său, despre care a declarat: „Din acest aluat se fac Robespierrii!”. „Și chiar ceva mai mult, Gheorghii Valentinovici! a răspuns istoria”²⁶, va comenta Troțki, care, în 1924, vedea aici trecerea de la radicalismul intelectual la partidul de clasă. Or, grupul bolșevic nu număra în rândurile lui, în 1903-1904, decât puțini muncitori, dintre care doar trei fuseseră atrași cu mare greutate la al II-lea Congres. În realitate, acel „ceva” pe care Lenin îl avea „în plus” față de Robespierre era inventarea totalitarismului, dar grila de analiză marxistă a lui Troțki în 1924 îl împiedica să înțeleagă originalitatea acestui fenomen politic.

Dacă la începutul congresului era calificat drept „băta lui Lenin”²⁷, atât de violent îi ataca pe opozanții iskriștilor, Troțki a fost totuși unul dintre primii care s-au opus metodelor brutale ale șefului său, căruia, scandalizat, îi descoperia „latura întunecată”. El și-a schimbat poziția și i s-a alăturat lui Martov, mergând până la a redacta după congres un proces-verbal adresat celor care îl mandataseră, *Raportul delegației siberiene*, publicat în broșură la începutul lui 1904. În acest text scris la cald, plin de pasiune, dar și de impresii profunde, sublinia deja, fără să o știe, toate elementele constitutive ale logicii totalitare care acționa la Lenin.

După ce îl califică pe acesta drept „dezorganizator”, îi reproșează mai întâi definiția pe care o dă membrului de partid, care duce la „scoaterea în afara legii” a organizațiilor muncitorești ce activau în Rusia, structuri mari în care militau numeroși opozanți ai regimului care nu erau înscrși oficial. Troțki constata astfel o „neîncredere totală față de militanții de rând și o credință nemăsurată în atotputernicia redacției în exil [a ziarului *Iskra*, i.e. Lenin]”²⁸. El demnă ideea că „un Comitet Central omniprezent, care înțelege tot și cercetează tot, va putea ajunge la fiecare membru de partid la locul crimei. În realitate, acesta este un vis birocratic destul de naiv”. El ironizează „gesticulările «centralizatoare»”, „o manieră foarte simplistă, tipic administrativă, de rezolvare a unei probleme practice serioase” – adică relațiile dintre PMSDR și numeroasele grupuri de opoziție față de regim, „care nu erau construite conform principiilor pe care Partidul (i.e. Lenin) le consideră adecvate”²⁹. Chestiunea nu era totuși atât de „naivă” când Troțki critica concepția autoritară în acțiune: „Comitetul Central trebuie să fie paznicul centralismului. El anihilează opozițiile și închide porțile Partidului. Pentru a

exprima în fața congresului semnificația Comitetului Central, tovarășul Lenin a arătat... pumnul (nu vorbim *metaforic*) ca simbol politic al Comitetului Central”³⁰.

Aceeași derivă se aplica alegerilor pentru instanțele conducătoare. El a remarcat mai întâi că „tehnica alegerilor la acest congres era, ca din întâmplare, perfect calculată”, că fusese creată „o majoritate compactă”, supusă principiului unanimității, și că „o «majoritate» fusese recrutată, fixată și despărțită de noi printr-un adevărat zid”³¹. Cu mult înaintea celui de la Berlin, zidul devenea un simbol al leninismului... El concluziona în legătură cu funcționarea internă a partidului: „În această problemă se condensa și, ca să zic așa, se personifica lupta de principiu între tactica ordinii constituționale normale și tactica «stării de asediu», întărită de dictatură”³².

Preluarea controlului pregătea epurarea :

Curând, două treimi din redacție [a ziarului *Iskra*] au fost recunoscute ca suspecte. În grupul montaniard ortodox a început un proces de autofagie. [...] și tovarășul Lenin a transformat modestul Consiliu într-un Comitet al Salvării Publice atotputernic, pentru a lua asupra-i rolul Incoruptibilului. Tot ce-i stătea în cale trebuia măturat. Perspectiva distrugerii montaniarzilor iskriști nu l-a oprit pe tovarășul Lenin. Trebuia doar ca, prin intermediul Consiliului, să se instaureze fără rezistență o „Republică a Virtuții și a Terorii”³³.

Și, cu o luciditate și o preocupare pentru democrație ce-l vor fi părăsit în 1917, adăuga :

Dictatura lui Robespierre prin intermediul Comitetului Salvării Publice nu putea rezista decât dacă erau selecționați oameni „fideli” în sânul Comitetului însuși și dacă se puneau în toate funcțiile importante din stat protejați de-ai Incoruptibilului. Altfel, dictatorul atotputernic ar fi rămas suspendat în aer. Prima condiție a fost realizată, în robespierrada noastră caricaturală, prin lichidarea vechii redacții [a ziarului *Iskra*]. A fost asigurată și o a doua condiție : alegerea potrivită a membrilor Comitetului Central și, pe de altă parte, instituirea filtrului „unanimității” și al „cooptării mutuale”. [...] Iată, tovarăși, aparatul administrativ care trebuie să guverneze republica „Virtuții” ortodoxe și a „Terorii” centraliste³⁴.

Troțki ridică comportarea lui Lenin inclusiv la rang de sistem :

„Starea de asediu” asupra căreia Lenin insistase cu atâta energie cere „o putere autoritară”. Practica nelcrederii organizate cere o mână de fier. Sistemul de teroare este încununat de un Robespierre. Tovarășul Lenin a trecut mental în revistă membrii Partidului și a ajuns la concluzia că această mână de fier nu putea fi decât el. Și a avut dreptate. Hegemonia social-democrației în lupta eliberatoare însemna, după logica „stării de asediu”, hegemonia lui Lenin asupra democrației [...], ea apărea ca ultima verigă a sistemului. Succesul lui Lenin era succesul sistemului³⁵.